

گروه پژوهشی مطالعات بنیادین قرآن

عنوان نشست: راهکارهای قرآنی - عترتی مقابله با مفسد اجتماعی

شناسنامه نشست	
واحد برگزار کننده نشست:	گروه پژوهشی مطالعات بنیادین قرآن
مسئول نشست:	دکتر محمد شعبان پور (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)
تاریخ برگزاری نشست:	۱۳۹۴/۲/۷
اعضای هیأت علمی:	دکتر حمیدرضا بصیری، دکتر حسام‌الدین خلعتبری (اعضای هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)
نمایندگان دستگاه‌های اجرایی مرتبط:	خانم دکتر لاله افتخاری (عضو جمعیت زنان انقلاب اسلامی و نماینده مجلس شورای اسلامی)
مسئله محوری نشست:	معناشناسی فساد و ارائه راهکارهای مقابله با آن از منظر قرآن و روایات اهل بیت (ع)
سازمان‌های هدف توصیه سیاستی:	قوای سه گانه و مجموعه نهادها و سازمان‌های حاکمیتی

اولین نشست تخصصی از سلسله نشست‌های کمک دانشگاه به حل مشکلات کشور با عنوان راهکارهای قرآنی - عترتی مقابله با مفاسد اجتماعی در روز دوشنبه مورخ ۱۳۹۴/۲/۷ برگزار شد. در این نشست، نخست کارشناسان قرآنی، فساد را از منظر قرآن کریم و روایات تعریف کردند. آنان به این نتیجه رسیدند که فساد به معنای تباهی و ضد اصلاح است و در فرهنگ قرآنی، خروج از اعتدال در عرصه‌های مختلف اخلاقی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی است و حد اعتدال نیز در بینش قرآنی شجره طیبه توحید است که انسان به هر میزانی از این محور دور شود، به همان میزان به سوی فساد کشیده می‌شود. از این رو «لقمان حکیم» به فرزندش سفارش می‌کند: «ای فرزندم به خدا شرک نورز؛ زیرا شریک قرار دادن برای خدا ظلم بزرگی است». بنابراین اگر کارشناسان علوم اجتماعی «فساد را حرکت‌ها و رفتارهای خلاف قانون در عرف جامعه، شرع و اخلاق معرفی کرده‌اند و آن را مانع بهره‌مندی شهروندان از حقوق شرعی و قانونی خود می‌دانند» تعریفی اخص از فساد در فرهنگ قرآنی است و آنان در این تعریف، صرفاً گروه هدف خود - جامعه - را در نظر داشته‌اند. حال آنکه فساد، در فرهنگ قرآنی، علاوه بر عدم بهره‌مندی از حقوق شرعی و قانونی شهروندان، شامل عدم اعتدال در حوزه فردی نیز می‌شود؛ از این رو، فساد ابعاد فردی و اجتماعی دارد. هرچند نمود آن بیشتر در حوزه اجتماع است؛ بنابراین فساد امری پیچیده، پنهان و متنوع است و یکی از علل عمده آن «عدم اعتدال» در حوزه اندیشه، گفتار و رفتار فردی است که در عدم تربیت صحیح ریشه دارد.

از منظر قرآن کریم، فساد دارای انواع مختلفی است که هر یک، علل مخصوصی دارد. هرچند بیان همه آن‌ها در یک مجال نمی‌گنجد، اما می‌توان مهم‌ترین عوامل مشترک در پدید آمدن فساد را با استناد به آیات و روایات، به‌ویژه آیه چهارم سوره القصص، علاوه بر پیروی از هوای نفس، لقمه حرام و شبهه‌ناک، بی‌کاری و استحالته فرهنگی، رفاه‌زدگی و فقر و نیازمندی دانست که پیامدهای ناگواری را برای فرد و عموم جامعه از قبیل افزایش کمیت مخالفان داخلی نظام ج.ا.ا، زمینه‌سازی برای افزایش جرائم، از بین رفتن سرمایه‌های اخلاقی، معنوی، مادی و غیره را به همراه خواهد داشت.

چالش اساسی در این خصوص، تعارض منافع در سطح جامعه و فشار مضاعف باندهای قدرت و فساد است. این عوامل مبارزه با فساد را سخت و طاقت‌فرسا می‌کند. از این رو باید به توصیه‌های سیاستی متخذ از قرآن کریم و روایات، توجه جدی و کافی داشت. این توصیه‌ها به شرح زیر است:

توصیه‌های سیاستی

۱. ایجاد، تعمیق و گسترش معرفت و بصیرت دینی در اقشار گوناگون جامعه، با تشکیل گروه‌هایی تحت پوشش سازمان‌های مردم‌نهاد به تبلیغ و آگاهی‌بخشی درباره مسائل دینی در مدارس، مساجد و رسانه‌های جمعی از جمله تلویزیون پرداخت. هدف این شکل‌ها، باید اقشار گوناگون جامعه چه از جهت سنی و چه از جهت فرهنگی باشد. این هدف‌گیری از جهات گوناگون قابل دستیابی است؛ از جمله تعیین مجریان ممنوع با گروه هدف و نیز داشتن برنامه‌ای سازگار با گروه هدف.
۲. مبارزه با ایدئولوژی‌های مدرن مخالف با سعادت بشر، به یاری تقویت الگوها و باورهای اسلامی. در این مسیر نخست باید به شناخت این ایدئولوژی‌ها پرداخت؛ زیرا مبارزه بدون آگاهی از طرح‌های دشمنان، تقریباً بی‌ثمر خواهد بود. باید پس از تعیین طرح و شناسایی الگوهای رفتاری دشمنان، این الگوها را بدون اغراق و صادقانه به اطلاع همگان رساند و در عین حال الگوهای ایرانی □ اسلامی برای مقابله با طرح دشمنان و مفسدان را به جامعه معرفی کرد. باید در تعریف الگوهای ایرانی □ اسلامی مبارزه مسائل زندگی روز و نیز نیازهای گروه‌های هدف در نظر گرفته شود. تا مبارزه هرچه مؤثرتر اتفاق افتد و از دیگر سو اطمینان به مردم برای انتخاب الگو در این مسیر، رمز موفقیت خواهد بود.
۳. شناسایی و طبقه‌بندی مفاسد و اولویت‌بندی میان آن‌ها برای مبارزه با مفاسد. این شناسایی از ضروریات مسیر مبارزه است که از طریق کارشناسان قابل دستیابی است. اولویت‌بندی مسائل، ضمن شناساندن آن‌ها به مدیران و مسئولان، باعث تقسیم‌بندی مسائل به ابعاد کوچک‌تر می‌شود که به نوبه خود، باعث ثمربخشی مبارزات و آسان

شدن مقابله با مفاسد می‌شود.

۴. تقدم پیشگیری بر درمان در مبارزه با مفاسد. یکی از موانع پیشرفت در امر مبارزه با فساد، هزینه‌بر بودن آن است. راهکار این مسئله، پیشگیری به جای درمان است. مسئولان، با افزایش آگاهی افشار جامعه، می‌توانند نسبت به پیشگیری از فساد در جامعه گام‌های مؤثری بردارند.

۵. توجه به امر تربیت با تأکید بر آموزش‌های نظری و مهارتی. انسان‌ها به‌طور معمول از طریق دیدن، شنیدن و خواندن، مهارت‌های خود را کسب می‌کنند. تولید محصولات فرهنگی مناسب، برای آموزش از این طریق از قبیل نوشتن کتاب، تولید فیلم و سریال آموزشی ضمن برطرف‌سازی نیازهای تفریحی افراد، آنان را برای مقابله با تهدیدهای تولیدات فسادانگیزان مهیا می‌سازد.

۶. ایجاد، تقویت و حمایت از بنیان خانواده. خانواده در هر جامعه‌ای رکن اصلی آن را تشکیل می‌دهد. تقویت و حمایت از این بنیان، از طریق حمایت از سرپرست خانواده قابل انجام است. هراندازه سرپرستان خانواده از قدرت مالی و علمی بیشتری برخوردار باشند، در راهبری خانواده موفق‌تر عمل خواهند کرد. در خانواده والدین نقش اصلی را دارند و از میان این دو مادران نقش بیشتری دارند. به همین مناسبت، هراندازه آگاهی این قشر از جامعه و در اولویت‌های بعدی، دختران که مادران فردا هستند، افزایش یابد، آنان را در مدیریت خانواده توانمند می‌کند که این خود، منجر به مبارزه با فساد در هسته جامعه یعنی خانواده خواهد شد.

۷. اجرای حدود الهی و برخورد قاطع با مفسدان در سطوح گوناگون. اگر در برخورد با مفاسد قاطع عمل نشود، عاملان بر تکرار عمل مفسدانه خود ترغیب می‌شوند؛ از سوی دیگر عمل مجرمانه عملی عادی قلمداد می‌شود و در روحیه دیگر افراد اثر می‌گذارد و باعث سرخوردگی افراد صالح می‌شود.

۸. آگاهی‌بخشی به مردم، نسبت به ایدئولوژیهای مدرن مخالف با سعادت بشر. تا مردم از این مسیر در برابر تهاجم نرمافزای صاحبان آن ایده‌ها، توان ایستادگی بیابند. هراندازه

در جامعه، آگاهی مردم در برابر مشکلات بیشتر باشد، همکاری آنان با مسئولان افزایش می‌یابد. اما این آگاه‌سازی باید صادقانه باشد؛ به عبارت دیگر، علاوه بر بیان جنبه‌های ضعف نباید در این موضوع اغراق شود.

۹. احیاء و نهادینه‌سازی امر به معروف و نهی از منکر در جوامع. انسان‌های دلسوز و متعهد در جامعه همیشه کوشش می‌کنند همه اعضای جامعه، آسایش و آرامش داشته باشند. به همین علت آنان با کسانی که در جامعه به فساد انگیزی و اختلال در سازمان جامعه مشغول‌اند، با متانت برخورد می‌کنند و این سبب منع کل جامعه از فساد است. در این مسیر باید ضمن آموزش به این افراد، از فعالیت کسانی که دچار افراط هستند، جلوگیری شود.

۱۰. توجه به کمالات انسانی و شئون واقعی هر دو جنس زن و مرد در تصمیم‌گیری‌های کلان سیاسی - اجتماعی. در تصمیم‌گیری‌های سیاسی، باید ویژگی‌های هر یک از زنان و مردان در نظر گرفته شود. البته این به معنای ممانعت از فعالیت جنسی در زمینه‌ای خاص نیست. بلکه به جای ایجاد مانع، باید با استفاده از ابزارهای تشویقی، در این مسیر گام نهاد. چنانکه ایجاد مانع، خود ابزاری در دست فساد انگیزان برای گسترش بی‌اعتمادی میان مردم و مسئولان است.

۱۱. ایجاد هماهنگی میان سازمان‌های مبارزه‌کننده با فساد و دوری از گسستگی میان اعضا مبارز در این امر مهم. هراندازه سازمان‌ها بتوانند در هماهنگی شدن با یکدیگر، از طریق یکسان‌سازی مسیر مبارزه فعالیت کنند، می‌توانند نیروی خود را مؤثرتر به کار بندند؛ این به معنای تنوع در راه‌های مبارزه نیست، بلکه به عبارت دیگر، راه رسیدن به هدف گوناگون است، اما سازمان‌ها می‌توانند در این مسیرها به یکدیگر یاری برسانند. این یاری‌رسانی، گاه به معنای در اختیار گذاشتن نیرو و گاه عدم دخالت در برنامه‌های سازمان دیگر است که همه با مدیریت یکپارچه دستیابی پذیر است.

۱۲. ریشه‌یابی انحرافات اجتماعی و مبارزه با ریشه‌ها، به جای مبارزه با شاخ و برگ‌ها و داشتن صداقت در این ریشه‌یابی. باید برای ریشه‌یابی فساد تلاش کرد و برنامه‌ای

مشخص داشت. داشتن توهم نسبت به مراکز فساد، مبارزه با فساد را فرسایشی و بی‌نتیجه می‌کند.

۱۳. مبارزه مستمر با شبکه‌های فساد و تسریع در امر مجازات آن‌ها در عین رعایت عدالت و تعیین مجازات اثرگذار برای آنان. مجازات مفسدان، علاوه بر از بین بردن فساد آنان، باعث می‌شود دیگرانی که در ذهن خود به خیالپردازی برای فسادانگیزی مشغول‌اند، با مشاهده مجازات آنان، از این خیال‌پردازی‌ها دست بردارند.

۱۴. دوری دولتمردان از روزمرگی و سیاست‌زدگی و استفاده ابزاری از فرهنگ در جهت فعالیت‌های سیاسی. استفاده ابزاری از فرهنگ و مبارزه با فساد، برای تبلیغ در جهات سیاسی، ناصواب‌ترین رفتار و غیرمسئولانه‌ترین آن‌هاست و خود از برجسته‌ترین فسادهاست.

۱۵. ایجاد مقاومت در برابر نظام مفهوم‌سازی غرب با آگاهی‌بخشی و آموزش همگانی از سوی مراکز ذی‌صلاح فرهنگی، از جمله دانشگاه‌ها و حوزه‌ها، مساجد، شهرداری‌ها و فرهنگ‌سراها و غیره در برابر هجوم عقاید غرب، افراد ذی‌صلاح با تعهدی که در قبال جامعه احساس می‌کنند، می‌توانند با آموزش دادن به مردم راه را برای مفساد اجتماعی مسدود کنند.

۱۶. ترویج فرهنگ ایثار و شهادت با استفاده از نرم‌افزارهای مناسب هر عصر. باید در هر عصر با توجه به پیشرفت‌های حاصل‌شده، در حوزه‌های علمی و دینی راه کارها و ابزار همان عصر را به کار گرفت؛ چنانکه منجر به ترویج فرهنگ ایثار و شهادت باشد؛ برای مثال، می‌توان با ساخت بازی‌های رایانه‌ای این ارزش‌ها را به کودکان و جوانان منتقل کرد.

۱۷. سامان‌دهی ارتباطات زنان و مردان و نهادینه کردن حریم محرم و نامحرم در مراکز دولتی و مجموعه‌های وابسته به آن مراکز. شناسایی حریم‌ها باعث احساس امنیت می‌شود. چنانکه زندگی‌ای با آرامش، احساس خوشایندی را در میان افراد سبب می‌شود که نیل به این هدف با سامان‌دهی ارتباطات زنان و مردان و نهادینه کردن

حریم محرمان و نامحرمان دست‌یافتنی است. این سامان‌دهی هرگز به معنای تفکیک جنسیتی در مسیر تحصیل یا غیره نیست، بلکه به معنای تعریف مرزها و آموزش نوع ارتباط به هنجار و دینی است. تا در عین اشتراک در مسیر، از هر نوع فساد جلوگیری شود.

۱۸. توجه به توسعه کیفی روح دینی و فرهنگ اسلامی - ایرانی. انسان‌ها در هر کجا که باشند، نسبت به دین و وطن خود احساس مسئولیت دارند و برای ارتقاء دین و مملکت خود، هر آنچه که از دستشان برمی‌آید، انجام می‌دهند. توجه و استفاده از این انگیزه برای دستیابی به جامعه‌ای به دور از فساد، نباید فراموش شود.

۱۹. ایجاد زمینه‌های اخلاقی و معرفتی مناسب، در جهت ترویج ساده‌زیستی میان مسئولان نظام اسلامی. ترویج ساده‌زیستی در جامعه از طریق تبلیغ عملی آن از سوی مسئولان نظام اسلامی، اثربخشت‌ترین نوع ترویج ساده‌زیستی و دوری از تجملات است.

۲۰. به‌کارگیری مسئولان با انگیزه دینی و غیرمصرف. به‌کارگیری مسئولان با انگیزه جهادی و غیرمصرف، علاوه بر امیدبخشی به جامعه، باعث ثمربخشی فعالیت‌های فسادستیزانه می‌شود.

۲۱. مقابله با تولید مجدد نرم‌افزارهای فرهنگی و معرفتی غیربومی و در عوض، زمینه‌سازی برای تولیدات فرهنگی معرفتی بومی و اسلامی. برای به ثمرنشینی این سیاست، باید یک سازمان برای بررسی نرم‌افزارهای فرهنگی تعیین شود و در تصمیم‌گیری قاطعانه و بدون جهت‌گیری خاص که با اهداف و ارزش‌ها ناهمگون است، عمل کند. پایش مستمر برآیند نرم‌افزارها از طریق نظرسنجی از مخاطبان، از جمله فعالیت‌های ضروری در اجرای این سیاست است.

۲۲. ایجاد امید و اعتماد در جامعه، از مسیر عملی کردن وعده‌های مسئولان به جامعه و پاک‌دستی مسئولان که این خود ضامن تحقق ادعای مبارزه صادقانه است و به نوبه خود، اعتماد جامعه را نسبت به فسادستیزی مسئولان تقویت می‌کند. عملی نشدن وعده‌های مسئولان نسبت به حل مشکلات و از بین نرفتن یا کاهش نیافتن فساد در

جامعه، به دو موضوع خواهد انجامید. یا جامعه به بی‌کفایتی مسئولان معتقد می‌شوند یا آنکه از رفع مشکلات ناامید می‌شود و برای افزایش فساد توجه می‌یابند و این دو خود نوعی دیگر از انواع فساد است؛ بنابراین مسئولان باید از خود شروع کنند و با روشنگری و عملی کردن وعده‌ها اعتماد را در جامعه افزایش دهند. ممکن است چنین به نظر برسد که بهتر است از ابتدا اصلاً وعده‌ای به جامعه داده نشود. این صحیح است که نباید وعده‌ای که عدم تحقق آن برای مسئولان واضح است داده شود، اما اگر هم هیچ وعده‌ای به جامعه داده نشود، همراهی جامعه و امیدبخشی به آن صورت نمی‌گیرد و منجر به دلسردی افراد جامعه و گمانه‌زنی آنان نسبت به بی‌اطلاعی و بی‌تفاوتی مسئولان نسبت به مشکلات می‌شود.

۲۳. مسئولیت‌پذیری مدیران و سران حکومتی در برابر نارسایی‌ها به همراه توضیح صادقانه درباره نارسایی‌ها به زبان ساده. دادن گزارشی از تلاش‌های صورت گرفته و معرفی مشکلات از سوی مسئولان به همراهی و همکاری دیگر افراد می‌انجامد. متهم کردن دیگر همکاران و مخفی‌سازی، تنها به بی‌اعتمادی می‌انجامد و مشکلات را حل نخواهد کرد.

۲۴. تسهیل در امر ازدواج و تقویت بنیان خانواده با فرهنگ‌سازی و کمک‌های مادی و معنوی در قالب‌های گوناگون. زمانی که هزینه‌ها بر سر راه رسیدن به اهداف، بیش از طاقت داوطلبان باشد، افرادی به‌ناچار یا به دنبال راهی خواهند بود که به هدف خود دست یابند و درعین حال، هزینه کمتری را بپردازند. یا از دست‌یابی به هدف دست بردارند. هر یک از این دو، نوعی فساد و ناهمگونی با هنجارهای اجتماعی و دینی است. برای از بین بردن این نوع از فسادها باید راه رسیدن به اهداف همگون با ارزش‌ها و بهنجار با روابط اجتماعی- دینی هموار شود. بدترین تصمیم آن است که بدون رفع مشکلات، تنها به دنبال افزایش مانع در مسیرهای دیگر باشیم؛ زیرا منجر به مخفی شدن فساد و دامنه‌دار شدن آن می‌شود؛ به بیان روشن‌تر، باید واقع‌بین باشیم و بدانیم مشکلات بر سر ازدواج بسیار است. این مشکلات موجب می‌شود تا افراد به

راه‌هایی همچون ازدواج سفید کشیده شوند که از بزرگ‌ترین فسادهاست. رفع موانع مادی و معنوی، علاوه بر تقویت بنیان خانواده افراد را تشویق می‌کند تنها از مسیرهای بهنجار به اهداف خود برسند.

۲۵. همدلی و هم‌صدایی مسئولان در ایستادگی بر اصول و ارزش‌های انقلاب اسلامی و دوری کردن از تهمت و طعنه زدن گروه‌های سیاسی هنجارپذیر به یکدیگر. تعیین ارزش‌ها و پاسداری از آن‌ها، بر هر جامعه‌ای به‌مثابه گام نخست واجب و ضروری است. زمانی که هدف، مقدس و بی‌پرده تعیین شود، اطمینان نسبت به همکاران در جریان مبارزه وجود داشته باشد، خودنمایی و منفعت‌طلبی در میان نباشد، نوعی حرکت بسیج‌وار پدید می‌آید که به ثمرنشینی آن، دور از انتظار نیست. همدلی و هم‌صدایی مسئولان، بخشی از این اطمینان است که پایه حرکت بسیجی است. برای رسیدن به این همدلی و هم‌صدایی، مناسب است یک سازمان در حکم سخن‌گو و هدف‌گذار تعیین شود و دیگر سازمان‌ها و مسئولان پایبند و پاسخ‌گو به آن سازمان باشند.

۲۶. دوری از تذبذب در تصمیمات. تذبذب نوعی تردید و تشکیک آگاهانه است که خود از مفاسد به حساب می‌آید یا ریشه بسیاری از مفاسد اجتماعی است. ظاهرسازی به هیچ‌وجه، ریشه‌ها را درمان نمی‌کند. تکلف در استفاده از الفاظ و پیچیده نشان دادن امور، تنها مشکلات را می‌افزاید و خود نوعی فساد است. مسیر حرکت برای همگان باید روشن و پیدا باشد.

۲۷. ایستادگی در مقابل اجرا نکردن تصمیمات دولتی از سوی مؤسسات اجرایی از طریق اخذ ضمانت‌های اجرایی مناسب از آن مؤسسات و توجه به نظام انضباط اجتماعی - اداری در سراسر کشور. نظارت بر انجام دستورها از طرق گوناگون قابل انجام است. ساده‌ترین راه، گوش سپردن به سخن گروه‌های هدف است. آنان بهتر از هر ناظری، توان آن را دارند که اتفاقات صورت گرفته را تحلیل کنند. البته پایش مستمر فعالیت‌های صورت گرفته، اصل دیگری در مسیر اجرایی شدن دستورها است. این پایش هم باید از سوی کارشناسان و هم از سوی مدیران اصلی صورت پذیرد.

دوری کردن حاکمیت از موعظه صرف و برخورد قاطع با متخلفان و شبکه‌های فساد در هر سطحی از سطوح جامعه. داشتن عزمی قاطع برای مبارزه با فساد، امری ضروری در رسیدن به هدف نهایی، یعنی داشتن جامعه‌ای بدون فساد است. لطافت در برخورد همواره جواب‌گو نیست و گاه باید چونان طیبی دلسوز، عفونت را از پیکره جامعه زدود تا بتواند به زندگی خود ادامه دهد. ترحم در برخورد با مراکز فسادانگیز در هر سطح و در هر مقامی که باشد، تنها به فساد دیگر نقاط می‌انجامد.

زمینه‌سازی در جهت نهادینه کردن گروه‌های اثرگذار در جامعه در جهت وحدت ملی و تقویت بنیان‌های نظام مقدس اسلامی. هویت‌بخشی به نهادهای اثرگذار مانند دانشگاه‌ها و ایجاد اطمینان متقابل و هدف‌گذاری مشترک میان این نهادها با دیگر نهادهای حکومتی، از جمله نیروهای نظامی و انتظامی. برجیدن نظارت‌های مخرب که به تخریب شخصیت‌های درون نهادها می‌انجامد، اصلی‌ترین راه برای ایجاد نگاه همدلانه است. باید این اطمینان به نهادها داده شود که از فعالیتهای مثبت انجام‌شده قدردانی خواهد شد.

مبارزه مستمر با پدیده ریاکاری در جامعه با به کارگیری متخصصان حوزوی و دانشگاهی. زمانی که افراد یک جامعه نسبت به آینده خویش نامطمئن باشند و احساس کنند در صورت بروز دادن عقاید و افکار خویش، از سوی قدرت حاکم طرد خواهند شد، در این شرایط شروع به ریاکاری خواهند کرد. برای مبارزه با ریاکاری باید به افراد، اطمینان داد هیچ برخورد رادیکالی نسبت به افراد دگراندیش اتفاق نخواهد افتاد و آزادی بیان از سوی متخصصان حوزه و دانشگاه ترویج شود.